

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
ved *H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen*

INDHOLD

Chr. Stenz:

Tre holstenske slotte fra helstatstiden

M. Kamphövener:

Emkendorf-kredsen

H. V. Gregersen:

Middelalderens Årup i Ensted sogn

August F. Schmidt:

Fra det gamle folkeliv vest for Flensborg

Sønderjysk månedsskrifts ekspedition:
Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev
Overlærer Chr. Stenz adresse er: Tøndervej 173, Åbenrå

Historisk Samfund for Sønderjylland

indbyder medlemmer med husstand til en heldags *egnsvandring* søndag den 20. september til

Tre holstenske slotte fra helstatstiden

Samlingssted Kruså kl. 9 præcis. *Kun deltagelse med busser.*

Foredrag på Paradepladsen i *Rendsborg* ved bibliotekar *P. Kürstein*. Middagspause i Conventgarden ved Kielerkanalen.

Under vejledning af dr. *Harry Schmidt*, Kiel, (eller en stedfortræder) beses de tre slotte *Emkendorf*, *Deutsch-Nienhof* og *Schierensee*. Foredrag i *Westensee* kirke.

Hjemturen går over Kiel omkring kl. 18.

Under forudsætning af fornøden tilslutning afgår busser fra rutebilstationen i Tønder kl. 8, fra Gravene i Haderslev kl. 7,45, fra markedspladsen i Åbenrå kl. 8,15, fra Kirketorvet i Sønderborg kl. 8, fra Restaurant Grænsen, Kruså, kl. 8,45 og fra parkeringspladsen nord for Z.O.B. i Flensborg kl. 9,30.

Prisen – som der må tages forbehold overfor – bliver, inclusive deltagerafgift, entré m. m. og transport: fra Tønder kr. 19, fra Haderslev kr. 20, fra Åbenrå kr. 18, fra Sønderborg kr. 19 og fra Kruså og Flensborg kr. 17.

Styrelsen.

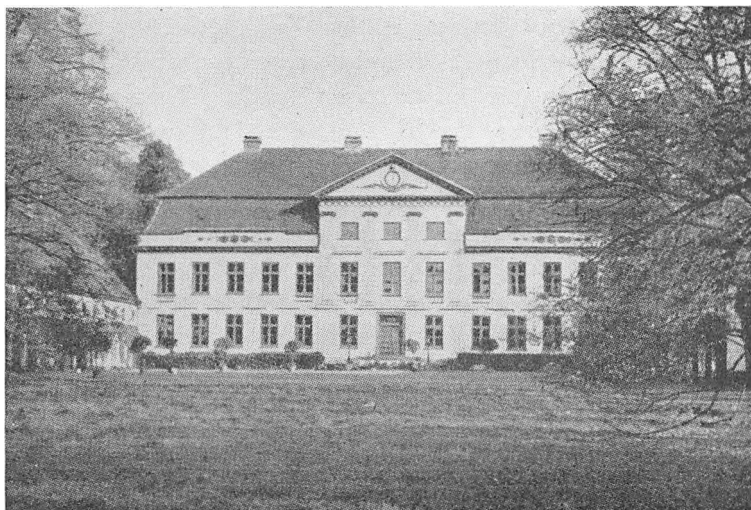
Tre holstenske slotte fra helstatstiden

Af Chr. Stenz

Historisk samfund for Sønderjylland henlægger i år undtagelsesvis sin egnsvandring til Holsten. I den smukke egn ved Westensee ligger tre herregårde, som på forskellig vis har haft nøje tilknytning til dansk og sønderjysk historie, men som også har minder, der berører europæisk ånds- og kulturliv.

EMKENDORF

Emkendorf fik sin nuværende skikkelse i 1790erne gennem en ombygning i Louis-Seize-stil ved den saksiske bygmester Horn. Det omtales første gang 1190 som Imekenthorp og tilhørte da ridderslægten von Westensee. Senere har det været ejet af Ahlefeldter, Rantzauer og flere, indtil det i 1764 overgik til Reventlowerne. Under grev Fritz Reventlow og hans hustru Julia, som arvede godset i 1783, var Emkendorf et kulturcentrum af høj rang. Om dette berettes der andetsteds; her skal kun henvises til den rige udsmykning fra denne tid af sale og værelser ved italienske

Emkendorf.

kunstnere, således de nyklassicistiske stukarbejder ved Tadey, som også er mester for loftudsmykningen i Bundsens kapel på Flensborg kirkegård.

Af de kostbare malerier og buster og de sjældne møbler er en del solgt til Landsmuseet i Slesvig, men der er endnu i stueetagen – det øvrige er ikke tilgængeligt – mange vidnesbyrd tilbage fra helstatens blomstringstid, ligesom den engelske park, anlagt af Horn, må nævnes.

Julia og Fritz Reventlow adopterede deres niece Caroline Schimmelmans to sønner. Hun var gift med en fransk emigrant, la Merchier, greve af Criminil, og sønnerne, Heinrich og Joseph, som kaldte sig Reventlow-Criminil, spillede en vigtig rolle i den politisk bevægede tid før 1848. Deres efterkommere besad det store gods til 1926, da det solgtes til den nuværende ejerindes mand, ritmester, dr. Heinrich, som døde i denne sommer.

DEUTSCH-NIENHOF

nævnes første gang 1472 som Nyenhove. Antagelig har da Heinrich von Ahlefeldt opført en bygning i nærheden. Kort efter 1500 byggede Tønnies Rantzau på den nuværende bygnings plads. I kælderen findes endnu sen-gotiske hvælvinger. Slottet har været underkastet forskellige ombygninger, sidst i 1790erne. Også her anlagdes – i 1837 – en engelsk park, hvis karakter ses den dag i dag.

Navne på betydelige personligheder er knyttet til Deutsch-Nienhof. *Daniel Rantzau*, vel en af nordens største feltherrer, er født her i 1526. Han deltog i erobringen af Ditmarsken i 1559 og var med hertug Adolf på dennes bejlerfærd til dronning Elisabeth af England i 1560, men mest kendt er han blevet for sin fremragende ledelse af den danske hær i Den nordiske syvårskrig. I slaget ved Axtorna sejrede han med 8000 mand over 24.000 svenskere. Han faldt under belejringen af Varberg 1569 og blev begravet i Westensee kirke. Hans brødre, Tønnies, der arvede Deutsch-Nienhof, og Peter, der bl. a. arvede Trøjborg, lod et prægtigt mindesmærke med en statue af sandsten i legemsstørrelse opsætte i Westensee kirke. Det blev dels ødelagt af svenske soldater i Torstenssonkrigen – så mærkeligt det kan lyde som et udslag af hævn-gerrighed – og dels gennem senere slægtsleds uforstandige vandalisme. Selve statuen bevaredes dog forholdsvis uskadt og udgør siden 1918 en af seværdighederne i kirken.

Fra Rantzauerne kom Nienhof i Ahlefeldternes besiddelse, og de solgte godset i 1694 til den sønderjyske præstesøn *Thomas Balthasar von Jessen*, oversekretær i Tyske Kancelli og 1713–31 regeringspræsident på Gottorp.

Fra 1743 ejede familien von Heespen godset; fra disse nedarvedes det til von Hedemann, hvis efterkommere siden har kaldt sig von Hedemann-Heespen.

Nienhofs forrige ejer, historikeren *Poul von Hedemann-Heespen* (1869

Deutsch-Nienhof.

–1937), er af et sådant format, at en nærmere omtale ville kræve en større, selvstændig artikel. Hans 3-bindes beskrivelse fra 1906 af godserne Deutsch-Nienhof og Pohlsee betragtes af kendere som en forbilledlig godshistorie, og hans værk fra 1926, »Die Herzogtümer Schleswig-Holstein und die Neuzeit«, har opnået en sådan anerkendelse i Danmark, at han som den eneste holstener nød den sjældne ære at blive optaget som overordentligt medlem af »Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie«.

Professor Carl Roos skriver om Hedemann-Heespen: »Med ham gik et stykke tradition fra Holstens og Danmarks fælles dage i graven. Tro tysker og – hemmelig – helstatsmand. Måske den sidste, der naturligt og levende følte sig hjemme i det danske tvesprogede monarki«.

Det store bibliotek på 11.000 bind, som under den sidste krig blev ordnet af dr. Harry Schmidt, og godsarkivet, værnes og udvikles pietetsfuldt af den store historikers bror, den nuværende ejer, Hartwig v. Hedemann-Heespen.

SCHIERENSEE

Alt taget i betragtning er Schierensee perlen i egnen ved Westensee. De kendte holstenske adelslægter Ahlefeldt, Rantzau, Blome, Buchwaldt m. fl. har også domineret her, men det er en mand af mere ubestemmelig herkomst, som i første række har fået sit navn knyttet til godset. Det er *Caspar von Saldern* (1711–86), russisk statsminister, dansk lensgreve, ridder af Elefanten og meget mere. Han er født i Åbenrå som søn af en gottorpsk embedsmand og nåede højdepunktet af sin strålende karriere

Schierensee.

ved i 1773 at få den dansk-russiske traktat om mageskifte af Oldenburg og den gottorpske del af Holsten i stand. Herved var han med til at få fuldbyrdet den dansk-norsk-holstenske helstat og – hvad der måske var vigtigere – at få afsvækket den russiske indflydelse her.

Caspar v. Saldern købte Schierensee i 1752 – hans optræden i forhandlingerne om mageskiftet var således også påvirket af hans interesser som holstensk godsejer. I årene 1774–78 lod han den nuværende pompøse rokokobygning opføre ved Sonnins elev J. A. Richter. Den gamle bygning var opført af Peter Rantzau (Trøjborg) o. 1600. En efterkommer af v. Saldern, fru v. Buchwaldt, er nu slottets ejerinde.

Af de tre slotte er Schierensee det sted, hvor atmosfæren fra helstats-tiden mest umiddelbart træder den besøgende i møde. Her er en rigdom af sjældne gamle møbler, kostbare porcelænsgenstande og et stort bibliotek med gamle bøger. Blandt de mange malerier lægger man særlig mærke til et legemsstort portræt af bygherren, den frodige, vidtløftige eventyrer og intrigante politiker Caspar v. Saldern. I havesalen ses afskedsgaven fra hans herskerinde, et maleri af kejserinde Katharina II i en vældig guldramme.

Det er tyske slotte ved Westensee; det er tysk kultur, som har præget dem, og som præger dem; de har været midtpunkter i det holstenske ridderkabs politiske og samfundsmæssige udfoldelser, ligesom de har huset danskfjendtlige tendenser. Men de monumenter fra en svunden storhed, som her er efterladt, erindringer om personer, som har gæstet slottene,

konger, prinsesser, digtere, filosoffer og videnskabsmænd – Leibnitz har besøgt Schierensee – og de vidnesbyrd fra kunstens verden, som stadig taler til os, alt dette får den besøgende af i dag til i første række at lade tankerne dvæle ved den fællesmenneskelige udvikling og til at betragte helheden i et større perspektiv.

EMKENDORF-KREDSEN

Af Morten Kamphöener

I årene omkring skiftet fra det 18. til det 19. århundrede var det skønne Emkendorf et centrum for tysk-præget åndsliv med stærke udstrålinger både mod syd og nord, men sikkert dog med færre forbindelser til det slesvigske, end til det danske monarkis hovedstad, når undtages hoffet på Augustenborg og måske visse herrnhutiske kredse. Her samlede grev Fritz Reventlow og grevinde Julie, datter af den store til København indkaldte finansmand Heinrich Carl Schimmelman, en kreds af åndeligt, navnlig religiøst interesserede personligheder om sig. Her var et fristed for franske emigranter, som revolutionen havde fordrevet, her færdedes digtere og lærde, og her førtes ivrige samtaler om tidens religiøse, litterære og politiske spørgsmål. Et af resultaterne af dette samkvem med i det væsentlige højtbegavede personligheder, som dannede den såkaldte Emkendorf-kreds, blev en omfattende brevveksling (udgivet i ti bind af Louis Bobé), som har beriget efterverdenen med oplysninger om de meninger og tankegange, der prægedes romantikkens tidsånd.

Som tidligere fyrstehusene var det nu adelen på de store holstenske godser, hvis medlemmer ofte på universiteter havde tilegnet sig klassisk dannelse, som i kraft af deres betydelige rigdom ikke blot »sværmede« for kulturen i dens forskellige afskygninger, men den optrådte også som godgørende mæcener over for digtere og kunstnere. På den måde fik Emkendorf god klang og berømmelse både i Tyskland og Danmark og blev et hjemsted for »den fineste dannelse og det ældste liv«. Her fandt romantikkens nye tankeverden først sit hjemsted, uden dog at kunne udvikle sig til en varig skabende magt i et bredere folkesamfund. Dertil var bevægelsen for eksklusiv og for forfinet, hvormed ikke skal siges, at den var uden social forståelse. Den hjertensgode Julie Reventlow nærrede således megen omhu for slottets folk, ikke mindst for deres åndelige velfærd. Hun var midtpunktet i hjemmet, og skønt hun i lange perioder var svagelig og sengeliggende, vedligeholdte hun en livlig brevveksling med mange ligesindede venner. Hun nærrede en enestående omhu for slottets talrige gæster. I modsætning til hendes mand var hendes religiøsitet stærkt

Julia Reventlow.

Fritz Reventlow.

præget af Herrnhutismen, medens hun nationalt helt og fuldt var besjælet af tysk ånd.

Man levede her, som der er blevet sagt, i en tid, da stuerne var søjlehaller, soveværelserne nattempler, kaminer og væg-borde altre og hjørneskabene monumenter. Herom er der endnu ikke helt udviskede minder på Emkendorf, selv om adskilligt er forsvundet, præget af den Louis-seize stil, den franske nyklassicisme, som havde udviklet sig i tiden før revolutionen. Når denne udsmykning er blevet valgt, skyldes det formentlig ægteparret Reventlows aristokratisk betonedede afsky over for den franske revolution og den med den i forbindelse stående rationalisme, som Emkendorf-kredsen havde sat sig som mål at bekæmpe. I en af stuerne på slottet, som bl. a. er forsynet med malerier af den italienske maler Pelliccia, er loftgesimserne indrettet således, at de kan åbnes for et lille billedgalleri. Her findes ganske kuriøst billedet af et månelandskab, som man har ment er en hentydning til digtet »Der Mond ist aufgegangen« (»Sig månen langsomt hæver« – i Hauchs oversættelse) af Mathias Claudius, der ligesom Klopstock, hvis »Messias«-digtning blev ivrigt dyrket og højt skattet af kredsen, var en af de åndspersoner, som var en af Emkendorfs stadige gæster. Mathius Claudius, hvis slægt stammede fra Emmerlev i Nordslesvig, var en af de borgerlige personer, som stadig havde tilknytning til Emkendorf, og det er muligt, at hans før nævnte digt er blevet til her. Han stod i et nært venskab til grevinde Julie, som samstemmede med ham i hans barnlige, gudhengivne religiøsitet. Det lader til, at hans enighed med hende i det nationale var noget betinget, idet hans troskab mod kongen kom til at stå i smertelig modsætning til hans national-tyske følelser. Det er sikkert gået de fleste andre af kredsen på samme måde.

Til kredsen hørte først og fremmest familierne Stolberg og Schimmelmänn. Der var de poetisk begavede brødre Christian og Frederik Stolberg, A. P. Bernstorfs svogre. De havde begge været ungdomsvenner af Goethe, men var som de øvrige blevet grebet af pietistisk fromhed. Grev Christian var gift med den højt begavede Luise Reventlow fra Brahetrolleborg, som både Goethe og Herder havde hyldet, efter at hun 1784 havde aflagt ham et besøg. Nævnes kan også Bernstorffs anden hustru, Augusta Stolberg, og Julies broder, den danske finansminister Ernst Schimmelmänn, samt slotsherrens broder, diplomaten Cai Reventlow, der 1802 tog sin afsked som chef for det tyske kancelli. Han havde sammen med broderen Fritz og brøderene Stolberg studeret i Göttingen, hvor de kom i forbindelse med den tysk-nationalt prægede »Hainbund«. Hans dybe religiøsitet havde hældning til det mystiske og havde forbindelse med schweizeren Lavater, som også hørte til Emkendorf-kredsen, og med den mærkelige prins Carl af Hessen på Luisenlund, hvis mystiske eksperimenter han i modsætning til familien på Emkendorf, interesserede sig for.

Som fører for ridderskabet havde Fritz Reventlow virket som formidler mellem dette og kongen, mod hvem han fuldt ud viste loyalitet. Han og hans ligesindedes mål var, ligesom Caspar von Salderns havde været det, at skabe »Ro i Norden«. Men han blev en udpræget modstander af Frederik VI's forsøg på at gøre helstaten til en enhedsstat. Disse bestræbelser mislykkedes ganske vist, da Norge som følge af kongens fastholden ved alliancen med Napoleon, som Schimmelmänn forgæves havde advaret ham imod, gik tabt for monarkiet. Han var afgjort modstander af enevælden og holdt på stændernes ret og dermed på ridderskabets privilegier. Kredsens mål var en aristokratisk forfatning for Slesvig-Holsten i tilknytning til et nationalt vågnende Tyskland. På den måde bidrog den, sin kongetroskab til trods, til at bane vej for den senere slesvig-holstenske bevægelse. Under de tyske befrielseskrige havde dog hertugdømmernes adskillelse fra Danmark været på tale, og Luise Stolberg havde udtalt, at vel ville de (hertugdømmerne) gerne høre til Danmark, hvis deres rettigheder og privilegier ikke blev tilsidesat og deres tyske sprog ikke blev truet. Man ser her allerede, at der har været en vis forbindelse med den tyske nationalfølelse og det rent materielle, idet rettighederne og privilegierne også omfattede forholdet til regeringens skattepolitik.

Til yderligere belysning af Emkendorf-kredsens virksomhed udertil kan nævnes en udtalelse om, at Friedrich Schlegel var dens journalist, Ludwig Tieck dens geniale aktør, og Wilh. Schlegel dens geniale professor. Med dens påvirkning af Fichte og Herder kom den til at danne grundlaget for den tysk-nationale følelse, som i de følgende år bredte sig i hertugdømmerne, og som var medvirkende til helstatens endelige fald og hvad dermed fulgte.

Middelalderens Årup i Ensted sogn

Af H. V. Gregersen

Det overraskende fund af fundamenterne til et gammelt kapel har hendledt offentlighedens opmærksomhed på det lille Årup, nutildags en proprietærgård med en række statshusmandsbrug, der efter genforeningen er blevet rejst på udstykningsjord fra den tidligere hovedgård. Stille og fredeligt er der her umiddelbart syd for Åbenrås skærmende skovkrans; en egn, hvor jorden endnu er muldblandet, inden man når helt ud i midterlandets sandede hedeslette.

Det jordstykke, hvor arkæologernes spader i sommerens løb har afdækket resterne af et gammelt bedehus, har man gerne kaldt »Kapelløkken«, og selve marknavnet har således forlængst givet et fingerpeg om, hvad der formentlig kunne findes på dette sted. Endnu engang har vi da et eksempel på, hvorledes en lokal historisk tradition har formået at hævde sig igennem lange tider, og en ny bekræftelse af, hvor gammelt et marknavn kan være.

Stedet var med andre ord ikke ukendt. Det har adskillige gange beskæftiget sønderjyske topografer. I Pontoppidans »Danske Atlas«, »Tome VII« (der handler om hertugdømmet Slesvig), hedder det således: »Paa Aarup Mark sees endnu Rudera (d. e. rester) af et Capel, hvortil i Pavedømmet er gjort Valfart, thi ikke vidt derfra findes en Fodstie over en Mose, som endnu kaldes Pillegrims-Stie«. Den mand, der har meddelt dette til brug for det landsomfattende topografiske værk, er antagelig pastor *Nicolaus Freuchen*, der var Ensteds sogns præst fra 1740–77. Fra hans hånd findes der på Landsarkivet bevaret en del materiale, der vidner om hans historiske interesse.

Endnu midt i 1700-tallet har man altså i jordsmonnet kunnet se spor af det middelalderlige kapel, og man går vel ikke for vidt, når den formodning fremsættes, at man skal søge en del af stenene fra den nedbrudte helligdom i murværket på Årup, og nogle af de tiloversblevne rester har måske fundet anvendelse under anlægget i 1760'erne af den nærliggende stenbrolagte postrute fra Åbenrå over Styrtom forbi Ensted kirke til Kliplev. »Stubbæk Stenbro« kaldes vejstykket op over bakkekammen den dag i dag.

Traditionen om det gamle helligsted er bevaret i den følgende tids topografier, således hos Johs. v. Schröder (1837), hvor man læser: »Auf der Aaruper Feldmark hat vormals eine Capelle gestanden, von der noch Ueberreste gefunden werden; die Stelle, wo sie stand, heisst die *Capel-Lücke*. Ohne Zweifel sind nach dieser Capelle Wallfahrten geschehen, denn zu ihr führte über ein Moor ein Fussessteig, der noch jetzt der *Pil-*

grimssteig genannt wird; diese Capelle wird in alten Verzeichnissen *Hellingstede* genannt.« De omtalte »gamle fortegnelser« kendes ikke mere, men også forfatteren af den næste Sønderjyllands-topografi, Jes N. Schmidt, hvis grav endnu kan ses på Tinglev kirkegård, har åbenbart kendt dem, thi han skriver i sin bog »Slesvigs Land og Folk« fra 1852: »Nordligt stod paa »Kapel-Lykken« et Kapel *Helligsted* (*Hillingstede* 1431–62), til hvilket der valfartedes (»*Pillegrimsstien*«), nær *Helligbækken*, i hvilken Arnkiel lader Egnens første Christne døbes. En Steen staaer opreist ved dens Kilde i Skoven.«

Det genfundne kapel har altså i nogle nu forsvundne plattyske aktstykker båret navnet *Hillingstede*, men det er i virkeligheden også alt, hvad der kan oplyses om *Årup Helligsted* fra middelalderen. Iøvrigt er fundet ganske anonymt, idet en omtale af Årup i Slesvig domkapitels register fra 1466, hvori det siges, at en vis Jochim van dem Hagen »har solgt indkomsten af 26 skilling i sine gårde Adorp for 20 mark«, efter en nærmere prøvelse viser sig at gælde Arup eller Aarup i Strukstrup sogn i Angel og *ikke* Årup i Ensted sogn, således som det antages i registret til udgaven »*Quellen zur Geschichte des Bistums Schleswig*« ved Reimer Hansen og Willers Jessen.

Men netop på baggrund af denne anonymitet kan det ikke undgå at gøre et stærkt indtryk, at anlægget er så anseligt, som det nu viser sig at være ved blotlæggelsen af kapellets fundamenter. Dette forhold er så meget mere bemærkelsesværdigt, som det forsvundne gudshus kun har ligget et par kilometer fra Ensted sognekirke, der som gammel romansk kampestensbygning har stået på sin nuværende plads siden midten af 1100-tallet. Vi kan ikke være i tvivl om, at vi i resterne af det gotiske kapel har et smukt, til eftertanke vækkende udtryk for den levende gudstro, der har båret mange af senmiddelalderens mennesker oppe gennem de storme, livet bragte hine slægtled. Thi hundredåret fra 1350 til 1450 har været en mørketid i Europas historie. Det begyndte med »den sorte død«, der som en frygtelig sot hærgede hele verdensdelen og hensatte dens beboere i den yderste fortvivelse, men dernæst fulgte en række krige efter. Altimens hundredårskrigen rasede ude i Europa, måtte folk herhjemme døje årtilange kampe mellem danskere og holstenere, og dette magtopgør synes netop at have medført utallige lidelser for befolkningen i strøget mellem Flensborg og Haderslev. Det var derfor ikke så sært, at folket i dets nød søgte hjælp hos kirken.

Fra den kirkelige kunst kan der hentes mange eksempler på den inderliggørelse af fromhedslivet, som kendetegner senmiddelalderen. Også helgen- og relikviedyrkelsen blev taget op med en enestående iver og nidkærhed. I Kliplev valfartede man fra en vid omegn til det undergående *Skt. Hjælper* billede. Her søgte man hen til selveste den hellige Frelser,

men andre steder var det andre helgener, som man i sin nød tyede til. Guds moder, *Jomfru Maria*, har til alle tider været særlig søgt, men også hendes moder, *Sankte Anna*, var stærkt på mode. Til Åbenrås sognekirke Skt. Nikolaj var således syv gejstlige knyttet, som er blevet kendt for eftertiden under navnet marianere eller Maria-tjenere. Blandt de helgener, som blev særligt æret i byens kirke, var også Sankte Anna, og i et spotte-digt fra reformationstiden over den katolske messe omtales et undergø- rende Sankte Anna billede i Åbenrå. Digtet, der er trykt i det fjerne Malmø i 1533, er egentlig ikke originalt af indhold, men der forekommer alligevel sætninger i det, som hentyder til begivenheder, der har fundet sted i eller ved Åbenrå og er blevet kendt videnom. I digtet anbefaler en pavetro mand helligdommen i disse vendinger:

Ville I nu høre mine Riim,
 Da skal hun met oss gaa Pillegrim.
 Et naadefuld Billede monne der staa,
 Som er *Sancta Anna vdi Obenraa*.
 Did ville vi hende snarlige føre,
 Om det vil med hende Jertegen giøre.
 Jeg troer, det skal hende fuld vel hielpe,
 Fordi det er giort af en Eege-Stolpe.

En luthersksindet mand af jævn herkomst svarer imidlertid, at der er ingen grund til at søge til det åbenråske kapel, thi det er allerede ned-brudt, hvilket han ud fra sit reformatoriske stade finder er udmærket. Han siger herom:

Det Capell, som war vdi Obenraa,
 Det er nu slet, som det monne staa.
 De Holste (d. e. sønderjyske) Bønder kunde det nu merke,
 Att det var Skalckhed aff de Klercke,
 Thi bleffue de Bønder saare wrede,
 At han skulle dem saa forlede.
 Det Cappel de brøde neder i Grund,
 Det siger Jeg eder i denne Stund.

Der har med andre ord hersket en voldsom spænding mellem de to parter i tidens religiøse strid, og selv om kirkeforandringen inden for det sønderjyske område stort set blot var et resultat af udviklingen i det øvrige land, kan man ikke uden videre underkende det anførte digts om-tale af et hadsk og voldeligt angreb på et af den tids kapeller. Alminde-ligvis plejer man at henlægge den omtalte begivenhed til det *Skt. Andreas* kapel, som fandtes på Kapelbjerget syd for Åbenrå, hvor siden vind-møllen ved Sønderport blev lagt. Men i betragtning af det store anlæg, som pilgrimskapellet ved Årup har udgjort, kunne der jo også være tale om dette gudshus. I så fald har det været indviet til Sankte Anna, men

udgravningerne har ikke formået at yde noget bidrag til oplysning herom.

Landsbyen Årup findes ellers ret tidligt nævnt, idet åbenråderne ifølge deres stadsret, Åbenrå Bys Skrå fra 1335, fik tilstået græsningsrettigheder her, men udover det ved man ikke andet om stedet, end at det i slutningen af det 15. århundrede hørte ind under Ahlefeldterne på Søgård og Årtoft. Denne slægt havde overtaget disse godser i 1398 og var samtidig panteherrer over Lundtoft herred. Det må derfor anses for mest sandsynligt, at kapellet i Årup er rejst under medvirken fra Ahlefeldterne, der i forvejen som patronatsherrer over Klipleve kirke har vidst noget om, hvad et valfartssted kunne betyde for en egn og dens beboere.

Helt udelukke kan man vel heller ikke, at der allerede i middelalderen kan have eksisteret en mindre stormandsgård i Årup ved siden af de seks bøndergårde, som man kender fra midten af 1500-tallet. Eksistensen af en sådan gård findes der ganske vist ingen kildehjemmel for, men ejendommeligt er det, at ikke færre end 28 spredt liggende gårde, hvoraf f. eks. én lå i Bolderslev («Østerkroen»), en anden i Uge, i ældre tid regnedes for århuske gårde. Man kan ikke uden videre antage, at det er Ahlefeldterne, der af rent administrative grunde har lagt disse gårde ind under deres godsområde Årup, thi på samme tid fandtes der i både Bjolderup og Uge sogne andre Ahlefeldtske gårde, som hørte ind under enten Søgård eller Årtoft. Men nærmere kan man vel ikke komme dette spørgsmål.

De seks bøndergårde, som landsbyen Årup bestod af, er nævnt i nogle skatteregistre fra 1543, og de er da delt ligeligt mellem de to brødre Frands og Gregers Ahlefeldt. Allerede før disse to herrers tid var der blevet gjort forsøg på at få den lille landsby nedlagt, men det blev i 1480 forhindret takket være indskriden fra Åbenrå by. Borgerne her klagede til kong Christiern I, vel vidende, at en landsbynedlæggelse ville betyde, at det for stedse var forbi med deres privilegium på græsning på Årups jorder.

Men dermed havde den mægtige slægts medlemmer ikke opgivet tanken om en nedlæggelse af landsbyen Årup. Tværtimod medførte den økonomiske udvikling, der tog fart efter opdagelsen af Amerika, at vort lands godsejere blev endnu ivrigere for ved nedlæggelse af bondebrug at kunne drive rationel godsdrift. Den store pengerigelighed, som de mange sølvfund hinsides Atlanten havde medført, skabte i slutningen af 1500-tallet et købedygtigt publikum for vore landbrugsprodukter, og det gjaldt derfor for landets jordrotter om at få produceret så meget som muligt med eksport for øje. Den mand, der mere end nogen anden på Åbenrå-egnen har arbejdet målbevidst på at fremme en sådan udvikling, var *Frederik Ahlefeldt*, i hvis hånd ikke alene Lundtoft herreds store godser var samlet, men også amtmandsmyndigheden over Åbenrå amts to herreder, Rise og Sønder Rangstrup. End ikke et helt »bondetog« i 1603 til hertugen på

Gottorp bestående af 125 af amtets mest fremstående bønder formåede at bremse ham. Selv kom han dog ikke til at opleve nedlæggelsen af Årup landsby, men hans tanke gennemførtes i 1608, tre år efter hans død.

En sådan begivenhed gik ikke af uden sejr modstand fra bøndernes side. Deres ledende mand *Claus Clausen* måtte dog til sidst give op og flygte til Åbenrå, hvorfra Frederik Ahlefeldt krævede ham udleveret – efter sigende, fordi han havde »talt ilde om sit herskab«. Men bystyrets mænd sagde nej, en stadfæstelse på hjemlig grund af det gamle mundheld fra middelalderen: »Stadtluft macht frei.« Claus van Arup blev borger i Åbenrå, hvor han virkede som byfoged i nogle år. 1621 døde han, da en lærredsvæver under et skændsmål kløvede hans hoved med en økse. Hans bratte endeligt kan næsten tages som et symbol på hans hjemlige landsbys undergang.

Inden omtalen af det middelalderlige Årup i Ensted sogn afsluttes, bør et par fejl i Jes N. Schmidts ovenfor anførte omtale af det forsvundne kapel rettes. For det første skriver han »nordligt«, hvilket har haft til følge, at både Traps »Hertugdømmet Slesvig« fra 1864 og Trap i 4. udgave fra 1929 placerer kapellet »nord« for Årup i stedet for syd for.

En anden fejlagtig opfattelse, som går tilbage til Schmidt, er hans kombination af kapellet »Helligsted« med en stedlig »Helligbæk«. Dette vandløb er imidlertid første gang aftegnet på et af Johs. Mejers kort fra 1648 som et afløb fra Agsø. Også Trogillus Arnkiel nævner, at »Hilligbeck« løber ned til fjorden. Det samme findes bekræftet i »Danske Atlas«, hvor det hedder: »I Stubbek Skov er en Bek, som udspringer et par Bøsseskud fra Stranden. Ved dens Kilde staaer en Steen, hvorom den gamle Sagn er, at Præsten har ved den christelige Troes Indførelse der siddet og forrettet Daaben.« Måske er der ment vandløbet ned mod Laks-mølle, men en forbindelse til det genfundne kapel kan i hvert fald ikke skaffes, da det ligger på den vestlige side af det store vandskel ned igennem Jylland.

HENVISNINGER

Danske Atlas, VII, s. 308; Freuchen: LA. Ensted præstearkiv, 1661–1911, korrespondancesager m. m.; Schröder: Topographie 1837, 35–36, jfr. Sønderjyske Stednavne IV, s. 416; Schmidt s. 197; R. Hansen og W. Jessen: Quellen z. Gesch. d. Bistums Schleswig, s. 117; Da. Mag. II, s. 91, jfr. Danske Atlas VII, s. 233; Falkenstjerne & Hude: Sdrj. Skatte- og Jordebøger, s. 425, 428; LA. Åb. byarkiv VIII, 139 a, jfr. Black Hansen i Hejmdal 1951 11/7; S. årb. 1955, s. 155; LA. Åb. byarkiv, tingbogen 1607 28/3, jfr. Marstrand: Aabenraa, s. 108, S. mdsskr. 1950, s. 63, Black Hansen: op. cit.; Trogillus Arnkiel: Cimbrische Heyden-Bekehrung, s. 53 b.

Fra det gamle folkeliv vest for Flensborg

Af August F. Schmidt

Landsbyerne i egnen vest for Flensborg har i de fleste tilfælde bestået af to hoveddele. Der var et tæt sammenbygget midtparti, der lå langs med veje, som i adskillige byer løber sammen, f. eks. i Ladelund, Bramsted, Vesby, Medelby, Ellund og Hanved. Og så var der en mere eller mindre sluttet ydre kreds, hvor kirken og præstegården ofte findes, f. eks. i Karlum og Klægsbøl.

De enkelte landsbyer udgjorde et sluttet *lav*, der lededes efter visse bestemmelser, som bymændene skulle overholde, så alt kunne gå ordentligt til og ingen lide overlast i nogen henseende. Bylavet lededes af en byfoged. Når denne mand havde noget at meddele byen, kaldte han bymændene til *sankelsen* (bystævnet). Han havde til dette øjemed en *bystok* (æ stok, æ nasterstok, æ tingvol, budstikken, æ brøwstok).

I *Frøslev* kaldtes byfogeden også *oldermand*, og der var to sådanne i denne by. De udnævnte selv deres efterfølgere, en ældre og en yngre, *mortensdag*. Den ældre førte regnskabet, den yngre havde byens *stokke*, som han sendte rundt, når dette ønskedes af kommuneforstanderen. Bymændene fra Frøslevs 36 gårde mødtes til forsamling i et hus (der i 1920 var sprøjtehus), senere på kroen, hvor digteren Karsten Thomsen var ejer. Den yngre *oldermand*, der skulle sende stokkene rundt, én ad hver gadeside, skulle passe på at have mødehuset lukket op, inden stokkene vendte tilbage og folk mødte til forsamling. Havde han ikke nået det, skulle han give dobbelt bøde. For bøden blev der sat en streg på bjælken, og regnestykket gjordes op *mortensdag*. Der gaves også bøde for kreaturskade, og der blev betalt *tyrepenge*. Af byens kasse blev der givet penge til 15 kander *brændevin* og en halv tønde *øl* og *tobak*. Dette havde bymændene frit til *gildet*, og så længe der var noget tilbage. Forhen begyndte dette *gilde* om morgenen, nu om middagen. Man gik hjem og spiste ved *måltiderne*. *Bystokken* er af jern med ringe, hvori bindes bekendtgørelsen. Denne var sidst en oplysning om den internationale kommissions grænse-regulering og advarsel mod at forulempe disse arbejder, skrevet på tysk og dansk, på begge sider af papiret. *Stokken* er ca. 30 cm lang. Der findes sådan to *jernstokke*, en til hver side af gaden. De opbevares nu (1920) hos kbmd. Peder Møller, Frøslev. Engang blev *stokken* borte, fortæller medd. efter sin farfar. Så blev der lavet to nye *stokke*, og de kom i brug. Men de gamle blev fundet i en *mødding*, hvor man mente, *older-*

manden selv havde tabt dem, da han var fuld efter sammenkomsten. De to gamle stokke kom da til Ellund by. Oldermændene havde snekastning og markskadeerstatning under sig. Til gildet mortensdag kom kvinder ikke med før i de senere år, da regnskabet havde mistet sin betydning, og sammenkomsten blev lavet om til en almindelig fest. »Æ stok gik rundt ad æ by« ,og det er hændt, at stokken er gået byen rundt på 20 minutter, men det kunne også vare en hel stuhn (time) at få den sendt fra gård til gård. Nye mænd har svært ved at kende stokkenes rette vej: hvor stokken skal bringes til næste sted. Når man har fået stokken bragt, skal man jo hurtigt søge at få den sendt videre ad rette vej til naboen, der skal have den.

De ovenstående oplysninger om gamle bylavsskikke i Frøslev er optegnet 1920 af digteren og folkloristen Thorkild Gravlund efter meddelelse af den 75 årige fhv. gårdejer Hans Tychsen, Frøslev. Optegnelsen har ikke været offentliggjort før i fuld udstrækning. Den kan sammen med de følgende meddelelser tjene som et tillæg til de ret righoldige oplysninger, der forefindes på tryk¹⁾ om det gamle landsbyliv i egnene på begge sider af 1920-grænsen.

Der skal først anføres nogle bemærkninger vedrørende kvægvogtningen førhen. Ude på markerne havde man en *byhyrde*, der passede kvæget i løsdrift. Han havde i *Valsbøl* embedsbolig i »æ hihrhushus«, hvis sted endnu påvistes o. 1862; til dette hus hørte et engstykke, »æ hihreng«, der det nævnte år bar sit gamle navn. Desuden erholdt han søndag morgen mælken af alle byens køer. – I den nyeste tid har byhyrden fået sin afløser i *hyrdedrengen*, der passede kreaturerne på den enkelte gårds mark. Hyrdedrengene, der vogtede kvæget i løsdrift, kendte, såvel som deres forgængere i bestillingen byhyrden, til *markmanden*, der havde opsyn med dem, om de passede deres arbejde. Var et kreatur løbet på ulovlig grund, og markmanden noterede dette eller fangede dyret, fik han betaling, skjøtpæng, for dette stykke arbejde, ligesom han sommeren igennem lønnedes med fri kost samt en vis sum i rede penge (i Valsbøl 4 specier). Markmanden var ofte en gammel mand fra æ armhus. Hyrderne skulle vogte sig for ham, da han jo var deres politi .I 1920 meddelte gdr. Boy Jessen, *Frøslev*, at markmanden her da havde været i sit embede i 28 år. Han skulle se efter, at det løstgående kvæg i løkkerne, de indhegnede marker, ikke brød ud og gik i kornet²⁾.

I 1926 meddelte gdr. Chr. P. Tychsen, *Skovlund* (Nørre Haksted sogn) følgende om hyrderne: *Hirerne* havde hver et sajtus at sidde i. De havde kun at vare køerne, og de havde brød med til hele dagen. Tjenestefolkene havde en klobbert (tejne) med til marks, hjerne en taske. Når markmanden viste sig, sang hyrdedrengene:

»Høvri – Høvri – Høver,
no foe han si køer øver,
Høvri – Høvri Haketand,
der kan vi se vor markmand.
Høvri – Høvri – Høt,
for han sin køer er skøt.«

I Regnvejrsang hører man:

»Det regner og det ruser (støvregner),
det ser så sort i sky,
Gud nåd vos arme hirer,
vi er så lånt fra æ by . . .«

Mere kunne meddelelsen ikke huske af remsen, hvortil der er optegnet sidestykker fra mange egne af Jylland³).

Ude på de store, åbne marker mod vest kunne man, navnlig i forsommeren, se store flokke af stude blive drevet ad den gamle *studevej*, der oppe fra Nordjylland førte ned over Ribe – Tønder – Læk – Husum og helt til Itzehoe. Når jyllænderne kom drivende med deres kreaturflokke, kunne der være helt sort af stude, og hen gennem den klare luft kunne man høre driverne råbe: »How, hop!« Der var i *Langbjerg* (Enge S., Kær) ved den gamle oksevej en kro, Randselbjerg, hvor der var en kjeld (brønd), der var så dyb, at man kunne se stjernerne, når man så ned i vandet. En lignende brønd skal også have været i *Jarlund* (Medelby sogn).

I *Klingbjerg* kro havde man en kromand, der ligesom kromanden i Randselbjerg var gal efter pigerne. De blev derfor gift begge to. Meddelelsen havde været helt nede ved *Stobholm bro*, »hvor de kalder en gryde for en growe, æ får en skop, og det stakkels brød en trælling, en ske en lyffel og en jyllænder en tøffel (☉: Teufel). Nu kalder man »franske« træsko en jyllænder.«⁴)

Studedrifterne gennem de ensomme vestegne var hvert år en betydelig oplevelse for befolkningen herude.

Hyrdedrengene var naturligvis tit fra fattige hjem, og de kunne i gamle tider blive bortliciterede af forældrene til gårdmænd, der nok kunne gøre brug af en dreng. Et indtryk af den inhumane understøttelsesmetode, der var almindelig endog langt ned i afvigte århundrede, forefindes i en artikel i *Vestslesvigsk Tidende* i oktober 1860. Af artiklen kan det ses, at man selv i den egn, hvorfra artiklens indhold stammer, følte sig ubehageligt berørt af tidens måde at hjælpe fattige folk på: »Som bekendt udgør de adelige godser i det slesvigske selvstændige fattigkommuner og bestyres udelukkende af godsejeren og et par bønder. En fattig familie i *Læk* sogn havde tre børn, som nu ved licitation skulle anbringes for så godt køb som muligt. Dagen blev bekendtgjort, og lysthavende indfandt sig. Det

ældste barn, en 8-års pige, tilsloges en enke i sognet, der almindeligt går under navn af »Marie Snavs«, mod en betaling af 3 mark om ugen. Det yngste barn, 3 år gammelt, var tidligere anbragt hos en barnløs familie, der havde fået barnet så kært, som det var deres eget. Manden var også mødt ved licitationen, da han ikke ville, at barnet skulle komme i andre hænder. Den betaling, han havde fået, 3 mark om ugen, fandtes for høj, og man bød ham ned til det halve. Havde barnet været ældre, ville man her have kunnet opleve lignende optrin, som er indtruffet andet sted, at de små klynger sig til plejeforældrene og grædende anråber dem om at gøre endnu et underbud. Det kan måske også ske her, thi børnene vokser til og skal formodentlig således stilles til salg hvert år.«⁵⁾

Mere lystbetonet er beretningen (fra nyere tid) om sognefogedens dreng i *Medelby*. Han stak af i trav, næsten inden han havde fået ordentlig besked. Sognefogeden sagde en dag til ham: »Ka do strøw å løf ned te Vesby – –«. »Ja,« sagde drengen, og så smurte han af. »Holdt, holdt,« råbte manden og måtte løbe bagefter. »Du skal jo da først have at vide, hvad du skal der.« En anden gang sagde manden til ham, om han ville løbe ned og hente hestene. »Ja,« såj æ dreng. Lidt efter kom han løbende tilbage. »Jo far, di kommer, for di nikker.«⁶⁾

Der herskede forhen adskilligt nabodrilleri mellem nørrejyder og befolkningen i Mellemslesvig. En optegnelse, der meddeler et bidrag til den tradition, som oplyser herom, beretter om en nørrejysk karls madlyst og dovenskab. En jyllænder havde fået plads i *Medelbyegnen*. Da han den første morgen havde fået davre, spurgte han konen, om han ikke kunne få middagsmaden med det samme. Jo, det kunne han godt, og han fik også mellemmad og narer (nadver) i samme godlag. Så gik han ud og sagde til manden: »Hvad bestiller I, når I har fået narer?« »Så går vi i seng.« Så gik jyllænderen i seng.⁷⁾

Ensomme folk, der ikke holdt avis, kunne let fare vild i kalenderen, hvilket kunne være ubehageligt nok. Dette erfarede nogle gårdfolk, der boede meget afsides i *Hanved* sogn. Første juledag sendte husbonden sin karl over til naboen efter grønkål, som man havde tænkt at bruge til grønlangkål juleaften. Naboen blev noget underlig derved, han kunne knap tro sine egne øren. Han oplyste så karlen om, at det havde været juleaften aftenen i forvejen, og spurgte ham, om de ikke havde holdt søndag. Nej, det havde de da ikke, de havde taget rug af til tag hele dagen. Da naboen stadig undrede sig noget, mente karlen vel, at han måtte give en forklaring og sagde da, at de holdt ingen avis; en almanak havde de, men den havde de ikke fået set i. Iøvrigt, føjede han til, var det jo så ligegyldigt med kålen, når julen dog var omme.⁸⁾

Nogle kunne tage fejl af dagene, andre af ordene. En mand i *Medelby* sogn var således slem til at sige forkert. En dag kørte han fra *Vesby* til

Flensborg med et læs gravede tørv. Da han kom til staden, sagde han: »Æ ladt et læs davning i æ flavning« [læssede et læs flaver i dagningen]. Da æ kom te Tresol, da ståj æ fly op [Trehøje ved Medelby]. Da æ kom te æ klok, slav æ staj 8.«

Der var også i Medelby sogn en pige, der sagde alt forkert, og dette er en sandfærdig historie. Engang kom hun ind i en gård o gsagde: »Æ kom synden for jer huend! Haj jer huend it vat, så haj jer lokarl bidt mæ i æ ben.« En anden gang kom hun til skrædderen og bestilte »tre pigger te tre vammeser.«⁹⁾

I overleveringen om gamle dages landsbyfolk er det altid de noget særegne mennesker, der fortælles om. Der findes et par optegnelser om almuenskikkelser, der ikke var, som folk var flest.

Carsten Hansen i *Bramsted* (Ladelund s., Kær h.) gjorde mange farter. Engang han kørte fuld hjem midt om natten, kom han ud i en mose, hvor han stod i vand til halsen. Han råbte om hjælp, og da han blev reddet, udbød han: »Da had æ Djævlen bræk mæ snart begyndt å bæj.« 8 dage efter at han var blevet gift, fik hans kone en søn. Manden meddelte præsten dette, og præsten udbød: »Det var da meget sørgeligt.« »Nej,« svarede Carsten og benyttede sin sædvanlige band. »Det er it sørgeligt, for det er . . . en rask dreng.«¹⁰⁾

Anders jyllænders svigermoder strejfede om fra sted til sted i Ladelundegnen. Hun kom og sagde: »Har I ikke en punch til maarle! (antagelig morlil). Hun hjalp folk om sommeren med tørvene. Når hun havde været en tid i en gård, tog hun sin bylt på nakken og vandrede videre. Hun var, uagtet sit omstrejfende liv, altid ren og pæn, men det kunne jo hænde, når hun havde gået meget omkring og bedt om punche, at hun lagde sig æ vej langs og sov. Kom gendarmen så, skete det, han trak af med hende, men når de så havde gået lidt, bad hun gendarmen gå lidt forud, og så satte hun sig i et naturligt ærinde. Dette kunne gå for sig mange gange. Engang kom hun og gendarmen på en sådan vandring forbi en flok unge karle i *Agtrup*. Da lod hun sin handling gentage sig, karlene grinte, og det hele var ikke morsomt for gendarmen, men maarlel rørte det ikke.¹¹⁾ Den slags drilagtige og upolerte mennesker er der adskillig overlevering om fra Danmarks forskellige egne. De hører nu heldigvis en svunden tid tid. Beretningerne om sådanne folk giver et ofte ret lærerigt indtryk af gamle tiders fattige og grovkornede personer.

I dagligt samvær kunne naboer godt vise upassende og drilagtig adfærd overfor hinanden. Således boede der for mange år siden i *Skovlund* (Nr. Haksted s., Vis h.) en mand, der gik under navnet Peter Børker. Det var vist ikke hans rigtige navn, måske havde hans fader været bødker. Han var en stærk tobaksrøger, men da tobakken var kostbar, gik han hver aften til bys med sin pibe. Hvor han kom hen, blev han budt at stoppe

sin pibe, og det lykkedes ham hver aften at ryge 3 til 4 piber tobak. For at vænne ham af med den megen rygning, blandede en nabo efter høkerens råd en lille tut safran i tobakken, næsten gang Peter Børker kom på besøg. Ved denne lejlighed var høkeren også til stede, han fortalte krøniker fra gamle dage, og man lo uden standsning. Herunder smøg Peter som et lille tog. Da han nu var nået til den anden pibe, fik han på én gang så travlt og ville hjem. Det hastede da ikke, mente naboen. Vi skal straks have en lille skænk. Men Peter havde allerede dørgrebet i hånden. Høkeren fortalte de største vittigheder, men det hjalp ikke. Peter ønskede godnat, og væk var han. »Tøv e lidt, vi skal da samme vej,« råbte høkeren, men Peter løb, som havde han stjålet, tværs over gaden. Længere nåede han ikke, så måtte han sætte sig ned og ofre af begge ender. Om sider troede han at være klafej (dygtig) nok til at gå hjem, men snart efter virkede safranen igen, han måtte atter sætte sig ned, og dette gentog sig påny, inden han nåede hjem. Men Peter Børker drog den rigtige slutning af begivenheden: han tog ikke piben med tiere, når han gik til den nabo.¹²⁾

Det er folk af en helt anden slags, vi nu skal høre om. På *Kragelund* mark vest for Bov boede et ægtepar, der nok har været lykkelige med hinanden¹³⁾. Så blev manden i 1864 indkaldt til krigstjeneste. Da han hverken kunne læse eller skrive, hjalp en af hans kammerater ham, når han ville have et brev hjem til konen. I et brev havde han ladet hende vide, at han var frisk og sund og endnu ikke var blevet skudt. Han håbede at spørge det samme fra hende igen. I samme brev ønskede han at få hendes *portræt*. Konen ville gerne efterkomme denne anmodning, og hun kørte så en dag med fragtmanden til Flensborg ovenpå et læs tørv for at »lade sig tage af«. Konen og fragtmanden forhørte sig i Flensborg om, hvad det ville koste at blive fotograferet. Da de fik at vide, at prisen var den samme, enten der var én eller to på billedet, da det var størrelsen, der bestemte udgifterne, sagde konen til fragtmanden: »Ja, så må du da hellere stå hen ved siden af mig.« Det syntes han godt om, for så fik han sig jo også taget af, og det kostede ham ingenting. Dette billede syntes de da var halvt fundet, idet der var to på til samme pris. Det blev lagt i et brev og sendt til manden i felten. Han fandt det jo også helt net, indtil kammeraterne begyndte at fnise. Så kom han i tanker om, at det vel var forkert, og der blev skrevet hjem: »Jeg er frisk og sund og endnu ikke skudt, jeg har modtaget dit portræt og ønsker at spørge det samme fra dig igen, men jeg havde hellere set, at du havde siddet ene på det.«

Så blev konen jo meget sølle over det; nu kunne hun nok indse, det var forkert, og hun skrev da til ham igen, at hun var frisk og sund og ønskede at spørge det samme fra ham igen, og at hun var ked af det med fotografiet, men hun skulle heller ikke gøre det mere.¹⁴⁾

Da dumheden hører til de menneskelige værdier, er det let forståeligt, at man næsten overalt på jordens kredsløb træffer på historier, der lærerigt giver indtryk af udviklet tåbelighed og uforstand hos visse folk. I Danmark er fortællinger af den art navnlig lokaliseret til Mols, Harboøre, Fanø samt til *Gabøl* og *Fjølde* i Sønderjylland. »Molbohistorierne« herfra er udgivet og kommenterede i *Arthur Christensens værk*: »Molboernes vise gerninger« (1939), hvorfor der ingen grund er til at komme nærmere ind på disse historier her. Det er et lille morsomt område af den sønderjyske folkeoverlevering, Arthur Christensen har behandlet, og interesse-rede vil med udbytte læse hans lærerige redegørelse.¹⁵⁾ Det ser dog ikke ud til, at Arthur Christensen har kendt følgende optegnelse: *Risdorferne* (fra Risbrig?) havde gravet en *brønd*. Da den var usædvanlig dyb, fik de lyst til at måle dens dybde. I mangel af målebånd skulle den måles i karlslægnder. Hyrden Hans var et godt hoved, og Risdorferne lod ham derfor anføre i planen. Han greb med begge hænder om bjælken, der lå over brønden, og lod sig svinge ud over dybet. Den næste klatrede ned og hængte sig fast i hans fødder. Således gjorde også den 3. og 4. o. s. v. Enhver holdt i overmanden fødder. Otte mand hang allerede på den vis. Men nu blev vægten for tung for hyrdens hænder. Han råbte: »Så junge, nu holder I fast, jeg skal spytte en gang i hænderne, men jeg siger, I må holde dygtig fast, ellers falder vi i.« Han gav slip for at spytte i hænderne, og alle faldt ned i brønden.¹⁶⁾ – Se, det var jo en god »Molbohistorie«.

Herefter skal vi høre en historie, optegnet o. 1900 af Jørgen Fausbøl, Branderup: En ung mand, der boede ved *Flensborg*, ville til byen for at købe til bryllup. Købmanden skænkede godt for ham, og da han kørte hjem, væltede han. Herved sloges ankeret i stykker, og drikkelseren deri rendte da af på vejen. Det var en hård frost, men spiritussen frøs ikke og blev stående blank midt på vejen. Så kom der en flok vildgæs flyvende, der var vel en halv snes stykker, og de havde ikke set vand i mange tider. Så dalede de ned og drak af det blanke, så længe de kunne. Men så faldt de om og lå, som de var døde. Da kom der en skrædder gående, og han fandt alle de gæs. Han havde et stykke strikke i lommen, med dette fik han gæssene snæret sammen og ville så bære dem hjem. Da han havde gået lidt, begyndte de at gække på ryggen af ham; gæssene kom til sig selv, og der kom liv i hele krammet. De flagrede op, og skrædderen blev lettet fra jorden. Inden han fik set sig om, fløj de med ham over moser og kær. Omsider kom han i tanker om, at han havde en kniv i lommen, og så skar han løs, så én efter anden drattede fra og fløj væk. Han dalede ned ved en skov på hornene af en gedebuk. Det træffer sig at være ikke langt fra hans hjem. Gedebukken suste af med ham gennem buske og krat lige til hans hjemsted. Sådan kom han hjem, men gæssene var væk.¹⁷⁾

Denne historie, der har *eventyrpræg*, som vi dog ikke kan komme nærmere ind på her (jfr. *Selma Lagerlöfs* værk: »Niels Holgersons underbara resa«, 1906–07), må jo førhen have verseret i folkemunde i Sønderjylland, og det er derfor rimeligt, at den meddeles her sammen med anden folkeoverlevering fra egnen vest for Flensborg. (fortsættes i næste nummer)

NOTER

1. H. F. Feilberg: *Fra Heden* (1863, 2. udg. 1920). Sydslesvig I (udg. ved Gunnar Knudsen og Knud Kretschmer, 1933), 128–162. Jfr. II (1945), 110–133. Thorkild Gravlund: *Sysselbogen* (1931), 212–234. August F. Schmidt: *Oldermænd og bystævne* (1945), 156–168, 219. Mange optegnelser i *Sønder Månedsskrift*, *Samleren* (1924 ff.).
2. Der forefindes en ret omfattende overlevering om markmanden, ikke mindst fra Vestslesvig, se min bog: *Hegn og markfred* (1953), 67–75. R. P. Sørensen: *Bogen om Bov sogn* (1939), 92–93
3. Se min bog: *Hyrdedrenge og hyrdeliv* (1926), 151–54; side 13, 116, 150 oplysninger om hyrdeliv fra Valsbøl.
4. Opt. 1925 af Gustav Lindstrøm, meddelt af landmand og handelsmand Chr. Andreasen, Kalleshauge. – Oksevejen forbi Læk, »en forladt vej«, er omtalt i *Die Heimat*, 22. årgang, 1912.
5. Efter *Fyns Tidende* 10. 2. 1924.
6. *Sønderjysk Månedsskrift* III (1927), 144.
7. Opt. 1926 af Gustav Lindstrøm, medd. af aftægtsmand Sønke Nielsen, Skovlund Mark.
8. *Kolding Folkeblad* 3. 1. 1924, efter *Flensborg Avis*.
9. Meddelt af Marie Mangelsen, Østerby Mark (*Sønderjysk Månedsskrift* III, 1927, 175).
10. Opt. 1926 af Aug. F. S. Medd af gdr. Chr. P. Tychsen, Skovlund.
11. Opt. 1926 af Gustav Lindstrøm, medd. af fru Tychsen, Skovlund, født i Boversted.
12. Opt. 1926 af gdr. Chr. P. Tychsen, Skovlund.
13. Om det *huslige liv* forefindes et par småoptegnelser. Anthonius fra *Læk* udtalte sig altid således, når folk i hjemmene ikke kunne komme til rette: »Ja va, Snik aa Snak, der er aalstej noue saanæ, – som no hjem ved vos, der sler (slår) Far blot Mor lidt imell!« (*Hejmdal* 4. 6. 1931. Opt. 1926 af Herman Tychsen, medd. af enke Johanne Jessen, Skovlund Mark). I en optegnelse af Jens Madsen fra *Hanved* hedder det: »Hans Faær kund over hans Mo'er, og hans Mo'er kund over ham, saa kund han ingen anden over end æ Kat, saa skuld den da faa en Fandens Hyy, saa slog han den ihjel med æ Ildklemme.« Meddelt i afsnittet: »Mand og Kone« i *Evald Tang Kristensens Danske Skjæmtesagn* I (1900), nr. 182.
14. Opt. af lærer Jens Madsen, Hanved (*Dansk Folkemindesamling* 1906 (2c)).
15. Se især i »*Molboernes vise Gerninger*« side 173–74, 184–87, 194–95.
16. *Neue Flensburger Zeitung* 26. 1., 17. 2. 1923.
17. *Evald Tang Kristensen: Molbo- og Aggerbohistorier* II (1905), nr. 95.

Anmeldelse:

I den nye *Geschichte Schleswig-Holsteins*, der udgives i disse år under redaktion af overbibliotekaren i Kiel, dr. Olav Klose, er nu udkommet et dobbelthefte af 6. bind. Olav Klose behandler her den interessante periode 1721–1773 under titlen: *Die Jahrzehnte der Wiedervereinigung*.

»Ved slutningen af dette afsnit, i 1779, var Slesvig-Holsten, takket være de danske kongers politik, ... igen på samme hånd. ... Nu endelig kom hertugdømmerne fra de mange små herrer, mellem hvem de havde været delt, i den danske konges, hertugen af Slesvig og Holstens, eneherredømme. Men endnu skulle der gå næsten 100 år, inden det dobbelte tilhørsforhold til Tyskland og til Danmark fandt en løsning.«

Når hele værket er afsluttet, skal *Sønderjysk Månedsskrift* forsøge at give en sammenfattende anmeldelse. N.

GRAM

BRØDRENE GRAM A/S

Køleanlæg VOJENS

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

Sønderborg
GARN

Aktieselskabet

Nordiske Kabel- og Traadfabriker

KØBENHAVN F.

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGRYKKER

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

Haslev

GYMNASIUM

Kostskole for drenge

Eksamensret til Mellemskole-,
Real- og Studentereksamen.

*Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev*

Bogtryk

Bogbind

Th. Laurssens Bogtrykkeri
Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Paul Thomsen

Krusaa

*Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering*

Brede Sogns Spare- og Lånekasse

Bredebro . Telefon 41341

Stiftet den 1. maj 1875

Ladelund

Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

Graasten Bank A/S

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-1

GRAASTEN

$\frac{1}{2}$ Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

Grænselandets liv
grænselandets sang

møder De i

Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**TÅBUKO
til bords...**

**Støt
voxe
annoncører**

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

**Støt
de
sønderjyske
indsamlinger**